

Dan Berindei

„VIAȚA MEA A FOST O LUPTĂ STĂRUITOARE, NEÎNCETATĂ“* (II)

Convorbire realizată de **Alexandru Deșliu**

– Ce pagini despre istoria noastră v-au indignat cel mai mult?

– A fost foarte decepționant manualul apărut cu un număr de ani în urmă și în care s-a căutat o răsturnare a valorilor naționale. Este inimaginabilă această autobatjocorie, la care am asistat și din păcate mai asistăm încă, cu dorința distrugerii personalităților mitizate. Au fost atunci coborâte de pe soclurile lor personalități de talia lui Ștefan cel Mare ori a lui Alexandru Ioan Cuza și târâte în derizoriu. Același lucru a avut loc, din păcate, și cu Eminescu. Fără să vrei, te întrebi dacă este vorba doar de întâmplări sau mai probabil de acte deliberate. Mai trist este că astfel de atitudini continuă și că tineretul le cade victimă.

– Evocați, domnule profesor, acele momente în care, după o perioadă de încercări, de cumpănă și de chinuri, ați supraviețuit și ați reușit să intrați în fluxul normal al profesiei dumneavoastră?

– Nu-mi face o plăcere deosebită să evoc astfel de lucruri, dar, din păcate, ele au existat. În decembrie 1946 am devenit slujbaş al statului, fiind angajat la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, mai întâi secretar, iar apoi asistent. Doi ani mai târziu, și acest institut, ca și altele similare, a fost inclus în noul Institut de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R., prin care se dăduse o nouă față Academiei Române. Câțiva ani de zile, lucrurile păreau a intra într-un făgaș normal, dar era doar o aparență, de fapt regimul devenea din ce în ce mai dur. Cel care conducea efectiv istoriografia era Mihail Roller, deși aparent director al Institutului era Petre Constantinescu-Iași. În vara anului 1950, îmi fusese arestată soția, fiind însă condamnată abia la începutul anului 1952, pentru omisiune de denunț, la doi ani închisoare; între timp, născuse în închisoare, la Văcărești, pe fiica mea Ruxandra. Între timp, loviturile au început să curgă asupra Institutului și a cercetătorilor din cadrul său. În luna iunie 1952, au fost eliminați 20 de cercetători; am scăpat, deoarece Constantinescu-Iași invocase faptul că în luna iulie soția mea urma să fie eliberată. Dar nu s-a întâmplat așa, ea a mai fost ținută după gratii până în februarie 1953, așa că, la 1 octombrie 1952, am făcut parte din noul lot de 20 de cercetători care au fost „eliberați din muncă”. Situația mea era deosebit de complicată. Eram singur cu cei doi copii ai mei, Mihnea, care avea atunci 4 ani și Ruxandra, de un an, pe care o luasem de la

Văcărești. Tatăl meu era la Canal, mama fusese la rândul ei condamnată, socrul meu era închis din 1947, iar soacra mea se găsea în situația soției mele. Liberă mai era cumnata mea, dar abia își găsisse de lucru și nici situația locuinței ei nu era clară. Fusesem „eliberat” cu interdicția de a lucra la nivelul profesiei și pregătirii mele. Un vecin de bloc m-a trimis la „Cooperativa Mecanica Nouă”, unde am fost angajat ca mecanic presator. Am și astăzi întreaga recunoștință față de „cadrista” cooperativei, căreia, înfățișându-i cu sinceritate situația în care mă găseam, a fost impresionată și m-a angajat. Am lucrat peste o jumătate de an, confecționând sute de mii, dacă nu milioane de blacheuri de pantofi și ștergătoare de parbriz. Greu era când trebuia să cari tuburi de oxigen pe scări în sus și în jos mai multe etaje ori să sortezi în depozitele de fier vechi deșeurile de tablă din care se confecționau blacheurile. Din fericire, găsisem o doamnă în vârstă, Esmeralda Brăilescu, care stătea nu departe de locuința noastră și care venea la șase dimineața să stea cu cei mici, ca să pot pleca la muncă. Reîntors pe la 5-6 după-amiază, îmi revenea mie să mă ocup de copii, să-i hrănesc, să le gătesc și să le fac baie; apoi – eram tânăr pe vremea aceea! – mai aveam puterea și tăria de a mai lucra câteva ceasuri în meseria mea, „să nu ies din mână”!

La 18 februarie 1953 – chiar în ziua în care se împlineau opt ani de la căsătoria noastră! – a fost eliberată soția mea. Prin aprilie, am izbutit să fiu angajat, ca istoric, la Institutul de Sistematizare a Orașelor și Regiunilor (I.C.S.O.R.), unde voi rămâne în anii următori. La 1 octombrie 1955 – între timp, puterea lui Roller se încheiase! – am fost rechemat la Institutul de Istorie. Se împliniseră, chiar în acea zi, trei ani de exil! Am avut satisfacția ca după ce fusesem amândoi „eliberați” la 1 octombrie 1952, să fim, profesorul Mihai Berza și cu mine, rechemați la 1 octombrie 1955. Am reintrat astfel în fluxul normal de care aminteai! Neîndoielnic că au mai fost momente complicate pe parcursul anilor următori, dar n-am mai avut parte de o „eliberare”! Sigur este însă că „matca” afirmării mele aveam s-o găsesc abia după decembrie 1989. Mai am o certitudine. Faptul că n-am cedat, că nu m-am trădat pe mine, că n-am părăsit vocația și am luptat pentru ea în cele mai grele condiții, explică puterea mea de rezistență și continuitate.

– Care a fost cel mai radical contact pe care l-ați avut cu îngrădirile ideologice impuse de regimul comunist?

* Fragment dintr-un volum de interviuri în lucru

– Este o întrebare tare dificilă, mai ales dacă avem în vedere perioada stalinistă, anii 1950-1952. Ne-am pomenit ca în niște cămăși de fier, ideologia atingând deseori limitele absurdului, sufocându-ne. Îmi amintesc, prin 1951-1952, cum se creaseră în Institut colectivele „anti-imperialiste“! Roller pretindea să se justifice prin documente „tezele“ pe care el le emitea. Documentele nu trebuiau să ducă la concluzii, ci concluziile dinainte stabilite trebuiau neapărat justificate prin documente!

– **Care e menirea istoricului și a istoriei după părerea Dvs, domnule profesor?**

– Istoricul ar trebui să fie un îndrumător. Cunoscând trecutul, el are o armă de preț în descifrarea prezentului și a viitorului. Orice s-ar spune, istoria este un „magister vitae“. Din păcate, rolul istoriei este minimalizat sau chiar denigrat. Mai regretabil este însă faptul că cei care trebuie să decidă, conducătorii, oamenii politici, demnitarii în general, nu acordă istoriei însemnătatea pe care ea o are, ca învățătoare!

– **Câtă intuiție și cât adevăr se află în reconstituirea unei epoci istorice?**

– Adevărul absolut nu poate fi atins! În primul rând, deoarece istoricului nu-i stau la dispoziție decât o parte din izvoarele istorice, din sursele în temeiul cărora el trebuie să reconstituie o epocă istorică, un moment sau să redea viață unei personalități. Mai grav este și cazul, deseori întâlnit, când izvoarele se contrazic și când nu avem la dispoziție decât o parte dintre ele. Neîndoind, istoricului are la dispoziție intuiția, dar depinde de măsura în care el dispune de izvoare istorice suficiente și de calitatea lor, ca și de propriile sale însușiri și de cunoștințele sale generale pentru ca intuiția să nu-i joace feste! Justificarea intuiției trebuie găsită în sursele existente, altfel, se riscă scrierea unui...roman de ficțiune și nu a se realiza o reconstituire istorică!

– **Credeți că reconstituirea impietează asupra autenticității?**

– Nu neapărat, dar riscul există și, în consecință, istoricului autentic trebuie să fie bine „înnarmat“ cu izvoare care-i să-i justifice – cel puțin în parte – sensul interpretării sale și cu logică și inteligență, altfel există riscul de a cădea în derizoriu și uneori chiar în ridicol.

– **Într-unul din articolele sale, reunite în volumul *Idéologies et mentalités*, Michel Vovelle ridică următoarea problemă : „Atunci când sursa rămâne tăcută, ce concluzie putem trage?“. Considerați, domnule profesor, că putem interpreta și tăcerile, absențele, momentele albe ale istoriei?**

– Neîndoind că istoricului este liber – și chiar trebuie să facă acest lucru – să încerce să completeze golurile, să umple „tăcerile“, dar sarcina aceasta este foarte delicată și plină de responsabilități. Nu ne este permis să dăm la o parte ceea ce izvoarele ne oferă și să înlocuim acestea cu ipoteze îmbrăcate în haine de „certitudini“. Trebuie totdeauna făcută o demarcație foarte limpede între ceea ce izvoarele ne oferă și ceea ce încercăm să construim. O nouă și atentă cercetare a izvoarelor existente, găsirea unor noi izvoare, ca și construirea unor ipoteze sunt acțiuni care revin istoricului, dar totul trebuie făcut „transparent“ și cu tact. Putem emite ipoteze, dar

Interior de țară

nu inventa surse!

– **Istoria este de multe ori incomodă. Am vrea câteodată să scăpăm de ea și actuala construcție europeană are anumite probleme cu istoria; e nevoie de un nou set de valori, de o nouă ideologie, potrivită cu proiectul Europei unificate?**

– Istoria poate fi incomodă, dar ca istoric nu-ți este permis să înlături incomoditățile, ca și cum ele n-ar exista, poți cel mult să încerci să le explici. Actuala construcție europeană are „probleme cu istoria“, în primul rând necunoașterea ei la scară europeană de europeni și în al doilea rând, tratarea ei diferențiată, uneori cu contradicții flagrante, de unii și de alții. Oamenii politici ai continentului ar trebui să fie mai profund cunoscători ai trecutului pentru a putea acționa în cunoștință de cauză și fără a săvârși greșeli fundamentale din ignoranță (de exemplu, modalitățile greșite de considerare a crizelor balcanice, în general „mari necunoscute“ pentru lumea politică apuseană). Un nou set de valori sau un set de valori *echilibrat la scara geografică a continentului*, un minimum de cunoștințe istorice generale s-ar impune a fi generalizat și neîndoind și o nouă „ideologie“, *egalitară* în abordarea fenomenelor istorice, ar fi și ea necesară la scara Europei.

– **Domnule profesor, un istoric poate fi pătimaș?**

– Deseori istoricii pot fi pătimași. Este o chestiune de temperament, de educație, de formare. Unii nu se pot stăpâni și patima poate pune stăpânire pe dânșii, anihilându-le uneori un discernământ obiectiv. Lucrul acesta se poate constata chiar și la unii istorici foarte valoroși.

– **Credeți că istoria comportă mai multe adevăruri?**

– Adevărul este unul singur, dar cunoașterea sa ridică marile probleme, lucru datorat și faptului că nu toate izvoarele referitoare la un fapt istoric ajung să fie cunoscute, multe se pierd. Deoarece istoricii nu au la dispoziție întreg ansamblul de izvoare, este firesc ca ipotezele lor să fie uneori deosebite, dar aceasta nu înseamnă că există mai multe adevăruri! Generațiile succesive de istorici, întregind baza lor de informare, dar și recurgând la unele modalități deosebite de a gândi asupra fenomenelor istorice, se apropie treptat mai mult de adevărul absolut, dar pe acesta nu-l vom cunoaște în întregime niciodată!

– **Care credeți că este raportul dintre tradiție și înnoire în etapa actuală a studiilor istorice românești?**

– Istoriografia trăiește un proces neîntrerupt de înnoire și a fost totdeauna așa, dar înnoirea apare întemeindu-se pe acumulările tradiției, pe munca și creativitatea înaintașilor. Este deci vorba de un singur proces organic, de succesiune. Noi metode, abordarea unor domenii neglijate sau voit ignorate sunt menite să lărgescă cunoașterea istorică. Înnoirea trebuie însă neapărat să pornească de la bază, să nu se încerce să se clădească etajul al III-lea fără ca el să se întemeieze pe existența etajelor anterioare!

– În ce fel credeți că s-ar putea îmbunătăți modul de transmitere a cunoștințelor istorice prin intermediul învățământului universitar?

– Problema cea mai gravă în societatea noastră se ridică în privința transmiterii cunoștințelor istorice la scara întregii societăți, deci a învățământului elementar și mediu, ca și a celui profesional. Restrângerea treptată a numărului de ore, uneori chiar și dispariția lor, ca și insuficiența atenției acordată istoriei naționale poate duce la crize de identitate, pe lângă faptul că acești copii și tineri sunt lipsiți de una dintre pârgurile educației și formării lor. Există și unele tendințe prea modernizante și imitatoare care accentuează această stare de fapt. Tânărul iese din școală cu un bagaj foarte restrâns de cunoștințe istorice. Neîndoielnic că la aceasta se adaugă slaba calitate a manualelor și uneori, din păcate, și a celor care predau. Cei care ajung la Universitate și-si aleg domeniul istoriei nu ridică probleme, doar privind o ameliorare, o îmbunătățire. Învățământul istoriei universitar este conectat nivelului dezvoltării istoriografiei mondiale. Neîndoielnic că se ridică și aici problema dotării cu publicații, a deplasării peste hotare și a schimbului de studenți.

– Un istoric de notorietate își poate impune uneori punctul de vedere?

– Evident că acest lucru poate să aibă loc, dar uneori și istorici improvizați au succes prin senzaționalul demersului lor ori din pricina mass mediei. În această privință, ar fi bine ca mai ales posturile de radio și televiziune să-si demonstreze responsabilitatea civică și națională prin emisiunile lor. Nu este vorba de libertatea de opinii și de cuvânt, dar este vorba de a nu se înăbuși tocmai vocile cele mai competente într-o problemă sau alta! Realitatea este că cea mai bună carte de specialitate are un impact minor în comparație cu o emisiune de televiziune.

– Un istoric de geniu poate să scrie orice? Ce înseamnă responsabilitate pentru un istoric mare?

– Un istoric responsabil față de sine și față de societate nu poate scrie orice, chiar dacă este genial. Istoricul este răspunzător pentru cuvintele sale, el trebuie înainte de toate să slujească adevărul, dar, totodată, trebuie să exprime măsură, echilibru și să nu fie incitant. El trebuie să se comporte ca un judecător imparțial, cu calm. Consecințele unor afirmații necontrolate, unor ipoteze hazardate, pot fi uneori grave și de acest lucru istoricul trebuie să fie conștient, din nou, repet, fără a întina adevărul, dar fără a uita că „tonul face muzica“!

– Câți ani îi trebuie unei țări ca să-si formeze un istoric care să o reprezinte?

– Formarea unui istoric specializat într-un domeniu

presupune un număr de condiții: buna cunoaștere a istoriei universale și naționale, integrarea în curentele istoriei mondiale, cunoașterea unui număr de limbi străine, cunoașterea disciplinelor auxiliare ale istoriei și neîndoielnic capacitatea de a aborda și mai ales *înțelege* procesele istorice, echilibru și lipsă de patimă. Există o tendință de simplificare și de schematizare a învățământului superior. Or, formarea presupune ani de muncă, care depășesc cu mult limitele procesului de învățământ. În perioada interbelică, elitele noastre în domeniul istoriografiei s-au format *după* ce au încheiat cursurile universitare și *după* ce au început să se afirme pe plan științific, mai ales în școlile românești de la Paris și Roma. Timpul de formare, încă trei-patru ani după studiile universitare! Aș mai adăuga că astăzi există uneori tendința nocivă la tinerii înzestrați de a obține orice bursă și de a nu stăruî într-un singur domeniu, realizând astfel o reală specializare. Firesc ar fi să se alcătuiască un plan de specializări și ca statul să dea întreg sprijinul său pentru ca, timp de mai mulți ani, tinerii înzestrați să se poată forma ca deplini oameni de știință. Este un lucru care ar trebui să preocupe și care să fie realizat după un plan, metodic și bine organizat și nu să fie lăsat la jocul întâmplării.

– Ce părere aveți despre generația tânără de istorici care se ridică în istoriografia noastră?

– Neîndoielnic, noi, românii, suntem înzestrați. Nu suntem prea statornici, dar avem o putere de adaptare la noi situații ca nimeni alții. Tinerii studenți valoroși s-au încadrat din zbor în curentele istoriografiei mondiale, au învățat limbi străine și mulți dintre ei s-au dovedit peste hotare deosebit de capabili. Nu ne poate decât bucura acest lucru. Unii nu s-au mai întors, alții au revenit. Și unii și alții ar trebui să rămână „în grădina noastră“, comportându-se cum o fac tinerii maghiari sau cei poloni, ca să vorbim de vecini de ai noștri. *Din păcate, unii uită grabnic că sunt români.*

Generațiile anterioare ne-am format și dezvoltat în condiții deosebit de grele nu numai material, pentru foarte mulți, dar mai ales sub presiunea unui regim totalitar. Din 22 decembrie 1989, libertatea s-a instalat și în acest domeniu al istoriografiei, dar aceasta, din păcate, n-a însemnat recreerea condițiilor de formare interbelice. Istoriografia se află astăzi într-o măsură mult prea mare sub impactul politicului, care, de altfel, domină excesiv întreaga noastră viață. În această privință, există un amestec al criteriilor politice și în selectarea și formarea viitoarelor elite. Și aici sau mai ales aici *singurul criteriu* utilizat n-ar trebui să fie decât cel al valorii și competenței persoanei.

Lucrurile s-au schimbat, pe de altă parte, din fericire, dar și cu urmări negative, prea repede. Eu unul am putut călători pentru întâia oară în străinătate la o manifestare științifică în 1965, aveam 42 de ani. De prin 1990 posibilitățile de călătorii peste hotare, zeci și sute de burse, au fost oferite tinerilor absolvenți sau chiar studenți, care au folosit ocazia, mulți eficient, dar pentru alții a fost prilejul de a călători și de a putea aduna sume importante. A apărut categoria vânzătorilor de burse, în general tineri foarte înzestrați, dar care, ca și fluturașii, au sărit din bursă în bursă, fără un plan serios de formare. Este foarte necesar ca bursele care se acordă de instituțiile de stat

să fie distribuite după criterii stricte și avându-se în vedere necesitatea de a se forma specialiști în anumite domenii.

Dar, pentru a-mi rezuma opiniile, în această privință, consider că există mulți tineri istorici valoroși. Unii dintre ei au în față oportunitățile de a se afirma pe plan universal, pe care doar cu mari greutate și impedimente le-au avut generațiile cărora le-am aparținut eu, timp de aproape o jumătate de veac. Le revine însă *să-și facă datoria de români și a se afirma ca reprezentanți ai națiunii lor*, chiar și în condițiile mondializării, tot astfel cum o fac colegii lor din celelalte țări. Mai există o problemă și ea consecință a deplinei libertăți! Tinerii n-au deloc apetență pentru a publica colecții de izvoare istorice și de a realiza instrumente de lucru. Toate istoriografiile se dezvoltă pe temeiul unei neîncetate îmbogățiri *sistematice* a bazei de informație și mersul lor înainte se sprijină pe instrumentele de lucru (bibliografii, dicționare, enciclopedii etc.). Or, din păcate, tinerii sunt interesați de propriile lucrări originale, uneori puțin sau mai mult teribiliste și fug de munca, nu ușoară, a întocmirii colecțiilor de izvoare sau a instrumentelor de lucru. Dar fără acestea, progresul oricărei istoriografii este relativ! Deci, necesar ar fi, chiar călcându-și pe suflet, ca și tinerii să facă ceea ce am făcut noi toți din generațiile anterioare și să-și dea obolul pentru ca realizarea și publicarea lucrărilor de acest tip să nu fie nici întreruptă și nici încetinită. De altfel, ei au un avantaj pe care noi cei mai vârstnici nu l-am avut decât după 1989: uriașele beneficii ale societății informaționale!

– Cum credeți că va rămâne în istorie România de azi?

– Nu trăim o perioadă prea fastă! Trecerea de la un regim la altul s-a făcut aruncându-se, pe multe planuri, baia o dată cu copilul și plătim acum acest lucru. Suntem încă mușuroiul peste care s-a călcat și încă nu ne-am regăsit normalitatea.

Am avut prilejul, cu puțin timp în urmă, mergând la reuniunea biroului Asociației de istorie contemporană a Europei, din care fac parte, să petrec două zile la München, cea dintâi de lucru intens, iar cea de-a doua de odihnă. Era o sâmbătă și aveam avionul de reîntoarcere în dimineața următoare. Am petrecut astfel o zi în mijlocul münchenezilor. Era o zi de odihnă și pentru ei. Am ieșit de dimineață pe la ora nouă, strada era încă pustie. Hotelul meu era într-o mică piață și sub geamul meu era o terasă. În preajmă un magazin universal – Kaufhof – unde m-am dus să fac câteva cumpărături. Strada s-a însuflețit. Nenumărate mame, care-și duceau copiii în cărucioare, bătrâni și bătrâne care se așezau pe bănci, pe terasa de sub fereastra mea au început să vină cupluri de tineri, bând bere sau câte două bătrâne sau doi, trei bătrâne, bând cafea cu prăjituri. Circulau și automobile, dar cu zecile bicicliștii. Nu auzeai o voce răstită și nici o voce tare, fiecare respecta pe celălalt și odihna lui. Mi-am dat seama că mă găsesc într-o societate normală, bine crescută după reguli ancestrale și imuabile de un număr de generații, în care există totodată un echilibru social, lipsește mizeria și bogăția, când ea ființează, nu sfidează, ci păstrează limite de discreție! Neîndoind că și acolo lupte politice există, nemulțumiri de asemenea, dar politica nu stăpânește până și răsufierea, stă în sfera sa,

acceptat ca atare și nu se întinde ca o magmă peste viața cetățeanului de rând și nici nu produce cutremure sociale. Când vom avea o astfel de situație ca aceea constatată într-o zi müncheneză, vom fi și noi în normalitate. Atunci România își va reîncepe drumul firesc, dar până atunci... Situația de astăzi din România nu cred că va avea cel mai bun ecou în istoriografia de mâine. Nu cred că se vor bucura de prețuire oamenii noștri politici, doar cu foarte puține excepții. Nu se va putea aprecia nici modalitatea de lichidare a bogăției țării pe toate planurile, neputința de a ține sub control un proces extrem de complicat de trecere de la o orânduire la alta, nici imensul jaf și corupția care au însoțit acest proces, cu nepriceperea, din păcate, și toleranța, și uneori chiar complicitatea unor politicieni. Nu se va aprecia de urmași și implicit de istorie nici lipsa de dăruire către țară, cum au făcut-o mai înainte atâtea generații, nici setea de înavuțire ca motivație a acțiunilor celor care datorau alegătorilor ascensiunea lor. Nu se va putea aprecia nici ignorarea sau cel puțin neglijarea culturii și nici decăderea gravă a învățământului.

Dar fiind un optimist, aștept miracolul trezirii naționale și totodată sunt conștient că dincolo de România, victimă a politicului și a corupției, mai există o Românie care renaște din propria ei cenușă și care, cel puțin la un moment dat, se va impune triumfător. Semnele ei se văd în atâtea și atâtea inițiative individuale, în succesul lor, în construcțiile care apar și cresc, în lucruri pozitive, de care din păcate mass media cam nu pomeneste, dornică doar de a cultiva răul și senzaționalul! Nu se poate ca în cadrul noii Europe România să nu-și găsească locul, dar când, aceasta trebuie s-o hotărască românii, cu faptele lor.

– Cum se împacă istoria cu politica?

– Se împacă rău! Istoria trebuie ocrotită de politică, pentru că altfel devine o carte a denaturărilor și a neadevărului. „Ferește-I Doamne pe istorici!“, exclama cândva îndrituit un coleg. Cred chiar că istoricii ar trebui să nu se implice în politică, deoarece chiar și o politică bună înfeudează și... deci, denaturează.

– Ce deosebire vedeți între istorie și literatură?

– Istoria rămâne o știință în obiective și în metode, deși scrierea istoriei trebuie să fie, în măsura posibilului, frumoasă și atractivă, în timp ce literatura se apropie mai mult de artă și este în largă măsură produsul imaginației. M-aș referi și la scrierile literare istorice, pentru a spune că scriitorilor le revine, în aceste cazuri, o mare responsabilitate, având în vedere impactul mult mai puternic exercitat de literatură asupra societății, în comparație cu cel al scrierilor istorice propriu-zise. Orice denaturare a adevărului istoric dintr-o scriere literară poate fi extrem de nocivă.

– Ce vă împlinește, ce vă înalță, domnule profesor?

– M-a împlinit întreaga viață *munca*. Fără ea aș fi pierdut! Tot ea cred că m-a înălțat! Pe plan spiritual, mă înalță succesele *reale* ale țării, ale românilor.

– Să presupunem că ați realiza mâine o antologie a regretelor. Cum ar arăta sumarul unei astfel de antologii?

– Poate o să vă surprind. Am puține regrete. Deși

viața mea a fost un șir de încercări, nu o regret, deoarece și încercările își au rostul lor în formarea și devenirea cuiva. Bănuiesc că nu aș fi cel de astăzi, dacă n-ar fi trebuit să lupt neconținut, să trec prin momente și ani grei. O viață tihnită și lipsită de griji nu m-ar fi adus acolo unde mă consider că am ajuns din punct de vedere profesional, dar și spiritual. În consecință, nu regret încercările. Îmi pare rău însă că n-am ajuns decât în 1990 să predau studenților; am dorit-o o viață și mi s-a împlinit dorința abia la 66 de ani! Îmi mai pare rău că n-am beneficiat decât spre apusul vieții de o viață materială tihnită, nu pentru alt lucru, dar pentru că astfel aș fi putut ajuta și pe acest plan la mersul înainte al societății noastre. Mai regret că n-am avut șansa de a trăi în veacul naționalităților, când a-ți iubi patria nu constituia... un delict, ci o sacră datorie și nici un lucru demodat.

– Ce vă face fericit în acest moment al vieții dumneavoastră?

– Sunt fericit că trăiesc, că îmi păstrez încă facultățile intelectuale, că pot lucra mai departe, că m-am bucurat de încrederea colegilor mei și am fost ales vicepreședinte al Academiei. Nu pot să spun că fericirea mea este deplină. Descătușarea în care am sperat în decembrie 1989 mai întârzie. Trăim încă într-o încrâncenare nefirească și țara aceasta nu și-a găsit încă locul firesc și aceasta este datorat și nouă, fiilor ei. Aș vrea să ajung să trăiesc zile de normalitate în viața noastră a tuturor și de cinstire a României.

– De la ce principii nu ați abdicat niciodată?

– De la dragostea de țară și de la cinste și corectitudine în relațiile cu ceilalți.

– Puteți stăpâni timpul? În ce mod reușiți?

– Neîndoielnic pentru a stăpâni timpul îți trebuie voință și disciplină. Nu este totdeauna ușor să sacrifici totul muncii, dar altfel nu se poate să clădești ceva temeinic. Am tot timpul în față imaginea profesorului C.C. Giurescu, care știa să se autodisciplineze și să determine și pe ceilalți să facă acest lucru. Profesia mea nu-mi îngăduie decât rare răgazuri și n-am încercat niciodată să le măresc nejustificat!

– Ce v-a frapat cel mai mult în cursul existenței dumneavoastră?

– Este foarte greu să vă dau un răspuns. În fiecare zi ești izbit de ceva, înveți ceva. Printre altele, sunt în admirația minții omenești, de o creativitate extraordinară, dar și sunt tare întristat de răutatea care stăpânește pe oameni. Animalele au reguli simple și „cinstite” în relațiile lor, oamenii, chiar când sunt foarte înzestrați, pot fi capabili de multă ură și invidie și uneori, din păcate, de cruzime. Basmele copilăriei cam n-au echivalente în cotidianul existenței noastre!

– Credeți că lumea merge spre bine sau spre distrugere?

– Din păcate, tare mă tem că umanitatea merge cu pași mari spre o autodistrugere. Omenirea a intrat într-un ritm de dezvoltare aproape nebunesc și pe plan demografic – de la 700-800 milioane la mijlocul secolului al XVIII-lea am ajuns să depășim, peste mai puțin de trei veacuri, șapte miliarde de locuitori ai planetei! – dar mai ales pe plan științific și tehnic. Și astăzi am ajuns să

sufocăm pământul, să dăm peste cap clima, să deschidem cutia Pandorei tuturor furtunilor! Numai Cel de Sus poate hotărî o soluție! Dar care va fi ea?

– Se spune că prietenia unui om deosebit e o adevărată comoară. Ce ne puteți spune despre cultul prieteniei?

– Prietenia este un lucru foarte frumos. Am avut prieteni în lunga mea viață. În tinerețe cel mai mult am ținut la Radu Crăiniceanu, coleg de clasă la liceu. În 1968 a plecat din țară și nu aveam să-l mai revăd mulți ani. La începutul anilor '80, aproape din întâmplare, l-am regăsit răsfoind în cartea de telefon a orașului Wiesbaden. El nu mă căutase, ca să nu-mi producă greutate. Ne-am revăzut de câte ori ajungeam în Germania, dar avea să moară subit. Astăzi mai corespondăm cu văduva lui, soția mea și cu mine. Făcând un bilanț, trebuie să spun că nu am avut răgaz prea mult în timpul vieții pentru prieteni. Nu sunt nici un băutor și n-am avut decât rar timpul de a sta de vorbă la un pahar. M-am simțit și mă simt apropiat și legat de foarte mulți oameni, de mulți colegi, am fost și sunt în relații cordiale cu mulți, dar răgazul unei mari prietenii nu l-am mai avut...poate mai la bătrânețe...

– Despre ziua de 22 decembrie 1989 ce amintiri păstrați? Cum ați trăit acele clipe? Ce ați gândit în acele momente?

– A fost un moment unic, așteptat și neașteptat, în același timp. În realitate, nimeni nu știa până unde vom merge și cât se va schimba! Era un proces general, european, dar ajunsese atât de strâns în chingi, încât aveam impresia că nimic nu se poate schimba. Îmi amintesc cum în după amiaza zilei de 21 decembrie am primit vestea a ceea ce se întâmplase în centru și că străzile centrale continuau să fie în fierbere. În aceeași zi sau cu o zi mai înainte, mă întâlnisem într-o stație de metrou cu o colegă care-mi povestise ceea ce se întâmpla la Timișoara. În dimineața de 22 decembrie, a venit la noi o bună prietenă, arhitectă, care ne-a arătat cum să ne ferim de fîm ascultați prin intermediul telefonului, punând deasupra lui o grămadă de chei! Pe când stăteam de vorbă și comentam ceea ce se întâmpla, am auzit ca valurile mării cum pe Calea Griviței treceau mii de oameni încolonați strigând „Nu vă fie frică, Ceaușescu pică!”. Împreună cu prietena arhitectă m-am alăturat coloanei care se îndrepta spre centru. Când am ajuns la Gara de

Peisaj de noapte, iarna

Nord au apărut în fața coloanei tancuri. A fost un moment de ezitare, dar apoi coloana a repornit. Tancurile s-au apropiat, dar erau împodobite cu stegulețe și soldații ne priveau din turelele deschise. A urmat fraternizarea, mulțimea entuziastă îmbrățișându-i și aruncându-le flori. Am continuat să înaintăm, când am primit vestea „ridicării la ceruri” a lui Ceaușescu, a realei eliberări. Entuziasmul era de nedescris și fraternitatea tuturor. Oamenii se îmbrățișau fără a se cunoaște. Fericirea plutea! Nu voi uita niciodată acele câteva ore! Îmi amintesc în Piața Romană cinci milițieni jucând cu foc sârba! Automobilele treceau claxonând și toată lumea făcea semnul victoriei! Din Piața Palatului ne-am reîntors pe Calea Grivitei, prin Piața Victoriei. Am urmărit apoi la televizor spectacolul momentului! Dar, după această fază a bucuriei și frățietății, o dată cu căderea serii, a urmat faza crâncenă a teroristilor. Împreună cu un vecin am vrut să mergem la radio, în urma apelurilor lansate către cetățeni, dar pe stradă a început o râpăială de gloante fără sfârșit, care a durat până dimineată. Atunci, surpriza a fost însă mare, când am constatat că nu existau urme ale gloanțelor trase, fusesem victime ale simulatoarelor! În zilele următoare, victimele teroristilor le-am văzut și în preajma locuinței mele: soldați, dar și un bătrân, un tânăr și chiar și un copil. Remarcabil a fost însă faptul că noua conducere a putut să asigure aprovizionarea locuitorilor și că progresiv se va trece la lunga și infinita tranziție de care n-am mai scăpat! Ce am gândit atunci? Eram plin de iluzii. Aveam impresia, sub influența orelor de fericită exuberanță ale tuturor, că va urma o nouă etapă în istoria țării, în care cu toții se vor alătura unui efort constructiv și de redresare, că va urma o atmosferă de frățietate și de conlucrare. În realitate, din păcate, va urma o încrâncenare fără precedent, care, din păcate, este și astăzi în ființă. Am crezut atunci că vor plăti cei care vor fi găsiți vinovați de a fi ucis și de a fi privat de libertate pe alții, de a fi torturat, de a fi săvârșit abuzuri concrete. N-a fost însă așa, ci a urmat declanșarea unui război generalizat, al tuturor contra tuturor. Nu a fost separat binele de rău. S-au pus etichete, deseori neîndrituite. Libertatea n-a stat la temelul fericirii și frățietății și nici a renașterii României. Politicul s-a instalat dominant, poluând întreaga noastră viață. Mulți dintre cei care au vrut să facă politică au dorit acest lucru pentru a se căpătui și nu pentru a-și sluji semenii.

Dar trebuie să acceptăm că scurgerea istoriei nu este lină și așa cum am vrea noi. În realitate, multe s-au schimbat, chiar dacă suntem încă nemulțumiți și îndrituit nemulțumiți. Punctele programului anunțat în seara zilei de 22 decembrie 1989 s-au îndeplinit! Este o realitate, pe care n-ar trebui s-o uităm!

În ceea ce mă privește, în acea zi am avut două simțăminte de fericire referitoare la viitoarea mea activitate. În primul rând, mi-am dat seama că, în sfârșit, după decenii de cenzură și autocenzură, când trebuia să cântăresc cuvintele scrise pentru ca să pot apăra adevărul și totodată textul scris să poată apărea, eram în situația de a scrie deplin liber, așa cum nu avusesem prilejul niciodată, trăind o jumătate de veac, întreaga mea carieră sub apăsarea dictaturilor! În al doilea rând, m-am bucurat că voi avea posibilitatea călătoriilor libere, că nu voi mai fi obligat să

întocmesc actele pentru fiecare ieșire, cu luni de zile mai înainte, de a primi șapte avize și de a nu avea certitudinea plecării, uneori doar cu câteva ore înaintea ei; mai adaug că am trecut prin lungi perioade de refuz în care nici nu mi se primeau actele (chiar din decembrie 1988 și până în decembrie 1989 mi s-au refuzat toate solicitările de deplasare!).

– **În afară de istorie, ce v-ar fi plăcut să faceți în viață?**

– Întrebarea aceasta, pe care mi-o puneți câteva luni înainte de a împlini 83 de ani, este puțin... tardivă. Toată viața m-am dedicat unei singure pasiuni. Dincolo de istorie, mi-e greu să mai deslușesc alte țeluri. Dacă aș fi avut talent, mi-ar fi plăcut, poate, să fiu scriitor. Îmi mai plac și activitățile externe, contactul cu străinii, discuțiile cu ei, cu dorința de a-i lămuri și lumina asupra noastră, a românilor. Mama ar fi dorit să fiu diplomat, dar, trebuie să mărturisesc, că o astfel de activitate n-am putut-o considera decât ca una colaterală, care să nu ducă la întrepruperea muncii mele de istoric.

– **Credeți că la noi cultura va prinde în continuare teren?**

– Nu pot să spun că sunt optimist pe deplin în această privință, cel puțin pentru moment. Problema cea mai importantă este să păstrăm tineretul lângă cultură, să-i punem cărțile în mână, să nu-l lăsăm să trăiască numai în lumea internetului, care are meritele ei, dar și defectele ei. Clasa politică trebuie și ea să conștientizeze cât de important este să păstrăm, să întreținem și să dezvoltăm fenomenele culturale și pentru aceasta să ajute, să subvenționeze și să apere actele de cultură, fără a căuta să le transforme în acțiuni politice partizane!

– **Se întrevăd, domnule profesor, în următorii ani, motive de optimism pentru români?**

– Sunt un optimist. Vremurile sunt complicate. Dar, este neîndoielnic că intrarea în Uniunea Europeană, care oricum este apropiată, va juca un rol pozitiv în ceea ce privește relansarea dezvoltării țării. Este un motiv de optimism, dar n-ar trebui să uităm că nu este vorba de o nuntă fericită, ci și înăuntrul Uniunii va continua o luptă a fiecăruia pentru afirmare, pentru dobândirea celei mai bune poziții. Românii trebuie să înțeleagă că nu alții le vor face treaba, ci numai în brațele și în munca lor stă prosperitatea și mersul înainte. Și mai ales ei nu trebuie să uite că sunt români, că sunt datori, dincolo de diversitatea opțiunilor, să manifeste o solidaritate națională și să se străduiască ca prin fapta lor să se afirme nu numai pe sine, ci și România.

– **Proiecte imediate, care nu vă lasă să dormiți?**

– Înainte de toate sunt preocupat de bunul mers al Academiei, care trebuie să se constituie într-un model național. Vreau apoi să duc mai departe proiectul *Istoriei românilor* și visez la o *Enciclopedie a istoriei românilor*, în care să se însumeze biografiile. Sunt preocupat și de o valorificare a propriilor lucrări, între altele și publicarea volumului V din seria *Documente privind Unirea Principatelor*. Aveți dreptate, uneori noaptea mă trezesc și notez câte un plan sau o idee! Nădăjduiesc să am puterea și zile ca să pot duce la sfârșit cât mai multe din gândurile ce le am!